

Kraków, 27.11.2023

Dr hab. Klaudia Stala, prof. PK
Katedra Historii Architektury i Konserwacji Zabytków
Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej
Ul. Kanonicza 1, Kraków

Recenzja pracy doktorskiej Pana mgr inż. arch. Szymona Popławskiego

pt. „ANTYCZNE TECHNIKI BUDOWLANE Z REJONU EL-ALAMEIN”

wykonanej pod kierunkiem prof. dr hab. inż. arch. Rafała Czernerera

1. Temat pracy

Tematem przedłożonej do recenzji dysertacji doktorskiej jest pogłębiona analiza technik budowlanych stosowanych w rejonie el-Alamein, na który składają się trzy stanowiska archeologiczne stanowiące docelowy obszar badań: Marina el Alamein, El Darazya (Derhis) oraz Qassabat el Gharbiya. Materiał badawczy pozyskany został w dużej mierze z badań archeologicznych, architektonicznych i konserwatorskich, w których bezpośrednio uczestniczył Doktorant. Analizą objęte zostało budownictwo mieszkalne oraz sakralno-sepulkralne wzniesione na wspomnianych stanowiskach w okresie od II w. p.n.e do VI w. n.e.

2. Struktura pracy

Przedłożona do recenzji praca zawarta jest na 155 stronach maszynopisu i 27 planszach, na których umieszczono 54 barwne fotografie. Część tekstowa poprzedzona jest jednostronnicowym streszczeniem w języku angielskim, kolejne cztery strony zawierają spis treści, piąta strona przeznaczona została na podziękowania. Docelowy tekst rozpoczyna się wstępem, następnie Autor zamieszcza trzy obszernie rozdziały o następujących tytułach: I. *Cel, Znaczenie, Metodyka*; II *Uwarunkowania*; III *Techniki Budowlane z Rejonu El-Alamein*, oraz krótki rozdział IV zatytułowany: *Posumowanie*, będący mocno skondensowanym opracowaniem wyników badań. Tekst wzbogacony jest licznymi rysunkami oraz tabelami z zestawieniami ilościowymi i jakościowymi dokonanych przez Doktoranta pomiarów. Ilustracje dopowiadają i uzupełniają narrację Autora. Pracę wieńczy spis literatury.

Rozdział I składa się z trzech podrozdziałów: 1. *Cel naukowy pracy*, 2. *Znaczenie opracowania* i 3. *Metodyka badań*. Dwa ostatnie posiadają wyszczególnione zagadnienia w formie kolejnych podrozdziałów. Rozdział II *Uwarunkowania* składa się z dwóch podrozdziałów zatytułowanych: 4. *Tło okresu* oraz 5. *Obszar el Alamein*. Oba podrozdziały podzielone zostały na kolejne mniejsze jednostki tematyczne- pierwszy na cztery, drugi- na trzy. Rozdział III jest bardzo rozbudowany i składa się z 15 podrozdziałów, każdy z kolejnymi wyróżnionymi podgrupami tematycznymi, w większości licznymi. Wszystkie podrozdziały rozdziału III od 6-20 zakończone są indywidualnymi wnioskami. Podsumowanie stanowiące IV rozdział dysertacji zawarte zostało na 3 stronach maszynopisu. Bibliografia jest obszerna i zajmuje ostatnie 19 stron rozprawy.

Już z powyższego, wstępnego opisu wynika, że konstrukcja pracy jest mocno rozdrobniona. Taki układ nie wpływa korzystnie na płynność wywodu merytorycznego.

3. Charakterystyka formalna pracy

Jak wspomniano powyżej praca nie posiada przejrzystej konstrukcji.

W rozdziale I zawartym na stronach 1-13 i zatytułowanym *Cel, znaczenie, metodyka* powinna znaleźć się również jasno sprecyzowana teza, której trzeba się doszukiwać. O ile Recenzentka prawidłowo odczytała intencję Doktoranta, można ją odnaleźć w tekście zamieszczonym na czwartej, ostatniej stronie podrozdziału 1. pod znamienym tytułem *Cel naukowy pracy*. Tytułowy cel, a właściwie cele pracy są rozproszone, znajdują się zarówno w docelowym podrozdziale, ale można się z nimi zapoznać również w podrozdziale 2., a dokładnie 2.2. *Uzasadnienie podjęcia problemu badawczego*. Podrozdział 2. *Znaczenie opracowania* - stanowi między innymi stan badań (2.1.) Podrozdział 3. *Metodyka badań* rozpoczyna się zdefiniowaniem obszaru badań i zakresem chronologicznym, co jest jak najbardziej niezbędnym elementem w pracy doktorskiej, z tym, że Autor umieszcza te informacje w miejscu, które sam przeznaczył do omówienia innych zagadnień tj. zastosowanych metod badawczych. Nazewnictwo wymienianych przez Doktoranta zastosowanych w trakcie badań metod jest zrozumiałe, lecz nie jest profesjonalnie stosowaną terminologią, na przykład: „wizyty terenowe”, „poszukiwanie materiałów”, „przeanalizowanie raportów archeologicznych” zamiast: wizje lokalne, analiza, komparatystyka, kwerenda archiwalna, metoda statystyczna itp.

Kolejny rozdział (II) dysertacji, zatytułowany *Uwarunkowania*, zawarty jest na stronach 17-28 i składa się z podrozdziału 4. określonym przez Autora jako *Tło okresu*. Przedstawiono w nim sytuację polityczno-społeczną (4.1, 4.2) Egiptu w okresie grecko-

rzymskim oraz zarys zjawisk architektonicznych i zagadnień inżynierskich (4.4). Przybliżenie tła historycznego dla objętego przedmiotem badań zakresu chronologicznego jest poprawnie naszkicowanym obrazem politycznych przemian, które zaszły w Egipcie w związku z przejściem władzy przez Ptolemeuszy a następnie Cesarstwo Rzymskie. Jednak już w przypadku *architektury i sztuki* -tak nazwał Autor kolejny obszar tematyczny omawianego podrozdziału (4.3) , czytelnik otrzymuje informacje dotyczące tylko Aleksandrii, bez wyjaśnienia dlaczego ten przykład został przez Autora przytoczony i bez wzmianki nawet jedno-, dwuzdaniowej o sytuacji artystycznej w całym państwie egipskim w omawianym okresie, wychodząc od ogółu i przechodząc do szczegółu, którym w tym wypadku jest Aleksandria, będąca co nie podlega dyskusji, czołowym ośrodkiem kulturalnym, oddziałującym na sztukę nie tylko terenów ościennych w tym el -Alamein, ale też innych rejonów państwa. Z kolei na stronie 22 w podrozdziale 4.4 dotyczącym *wiedzy inżynierskiej i budowlanej* Doktorant pisze: *Egipska innowacyjność szła w parze z fundamentalnym konserwatyzmem*, co się w zasadzie wyklucza, a czytelnik ponownie zobligowany zostaje do samodzielnego dopowiedzenia sobie niedoprecyzowanej sentencji, w której innowacyjność dotyczy otwartości Egipcjan na gotowe rozwiązania rzymskich obiektów architektonicznych oraz ich modyfikacji przy zachowaniu faktycznie konserwatywnych, rodzimych technik związanych np. z obróbką kamienia wykonywaną tradycyjnymi narzędziami. Problem z precyzowaniem i poprawnym formułowaniem przekazywanych przez Doktoranta treści, jak również liczne błędy stylistyczne stanowią mankament recenzowanej pracy. Podrozdział 5. wprowadza i zapoznaje czytelnika z badanym rejonem oraz poddanyemu szczegółowej analizie trzema stanowiskami archeologicznymi mającymi charakter osadniczy: Marina el-Alamein, Marina el-Alamein osada El Darazyia oraz Qassabat el Gharbiya.

Rozdział III *Techniki budowlane z rejonu el-Alamein* jest głównym, najbardziej rozbudowanym w całej dysertacji (strony 29-131) i stanowi *meritum* pracy. Podrozdział 6. tego rozdziału jest analizą materiałów budowlanych stosowanych w omawianym rejonie. Autor omawia materiał używany do budowy obiektów odsłoniętych w trakcie wieloletnich badań archeologicznych. Wyróżnia konkretne typy kamienia, różnicując materiał lokalny i importowany- w tym wypadku określa lub przybliża pochodzenie geograficzne materiału , a także stara się przypisać rodzajom kamienia konkretne zastosowanie. Omawia typy ceramiki budowlanej, technikę produkcyjną, dokumentuje kształty i rozmiary cegieł, przypisując ten materiał do budynków o określonych funkcjach lub do konkretnej infrastruktury. Obok ceramiki omawia tynki i zaprawy murarskie. Ważnym i cennym materiałem budowlanym, ze względu na jego ograniczone naturalne występowanie w

Egipcie jest drewno. Mimo, iż w rejonie el-Alamein materiał ten praktycznie się nie zachował, a jedyne pozostałości drewna reliktoowo przetrwały jako materiał do budowy skrzyń trumiennych, to Autor podjął się słusznie omówienia tego zagadnienia, analizując licznie zachowane źródła pisane oraz pozostałości negatywów w otworach okiennych i drzwiowych, które interpretuje jako pozostałości po obramieniach oraz progach i w ten sposób wskazując na główne obszary zastosowania tego materiału w architekturze omawianego regionu. Wspomina także o szkle stosowanym głównie jako szyby okienne min. w łaźniach rzymskich czy metalach, będących przede wszystkim materiałami stosowanymi jako elementy mocujące. We wnioskach podsumowujących podrozdział Doktorant zestawia stosowane w el- Alamein materiały z materiałami pochodzącymi i stosowanymi w sąsiednich ośrodkach z tego okresu położonymi na wybrzeżu Morza Śródziemnego, zauważając podobieństwa między nimi. Wyjątek stanowi według Niego ceramika dachówkowa, która w omawianym rejonie nie występuje, bądź nie została dotychczas uchwycona w badaniach archeologicznych. Podrozdział 7. *Warsztat kamieniarski* to autorska analiza technik i technologii budowlanych takich jak obróbka kamienia, metody łączenia, elementy kotwiące itp. Szkoda, że Doktorant nie podjął próby analizy stosowanych technik dla wszystkich materiałów, które omówił w podrozdziale 6. Podrozdział 8. jest bardzo dobrze opracowaną dokumentacją stosowanych w rejonie el-Alamein znaków budowlanych. Znaki te według rozpoznań Autora służyły głównie do komunikacji pomiędzy dostawcą a nabywcą, lub architektem a robotnikiem (te ostatnie są bardzo interesujące i warte pogłębienia studiów) Podrozdział 9. dotyczy typów fundamentowania murów, posadowienia podpór oraz ław bankietowych. Szczególnie cenne są: rozpoznanie metod fundamentowania murów oraz próby zaproponowania ich typologii. Ponownie zwracam uwagę na brak użycia profesjonalnej terminologii przy opisie i analizie architektury lub jej elementów, przykładowo: zamiast wierzch muru powinno być korona muru, zamiast spód ściany powinno być stopa fundamentu, zamiast rdzeń powinno być wnętrze muru itp. Istotne spostrzeżenia Autora dotyczą konstrukcji partii nadziemnych murów, materiałów budowlanych, okładzin elewacji (podrozdział 10.) i posadzek (podrozdział 11). Podrozdział 12 zatytułowany *Podpory* jest omówieniem przykładów rozpoznanych w badaniach architektoniczno-archeologicznych filarów i kolumn oraz próba systematyzacji sposobów ich obróbki, stosowanych materiałów i funkcji (niektóre miały charakter tylko dekoracyjny) Podrozdziały 13 i 14 dotyczą kolejno stropów, sklepień, dachów oraz drzwi i okien. W kwestii przekryć rozpoznanych w rejonie el-Alamein Autor udowodnił bezspornie dominującą rolę kamiennych i ceglanych konstrukcji, w tym sklepień kolebkowych, z tym że ceglane sklepienia stosowano głównie w łaźniach, a kamienne między innymi w podziemnych cysternach. Dachy ceramiczne jedno- lub dwuspadowe nie zachowały się

lub jak twierdzi Doktorant nie były stosowane ze względu na rodzimą tradycję budowlaną preferującą płaskie dachy. Natomiast zauważalny jest brak pozostałości stropów drewnianych, a Doktorant podkreśla, iż istnieją merytoryczne przesłanki, że takie stropy były w użyciu. Co do płaskich przekryć kamiennych przez Autora nazywanych zadaszeniami, wznoszone były głównie w korytarzach grobowych. Rozpoznane i sklasyfikowane przez Doktoranta typy otworów okiennych i drzwiowych ze względu na kształt i materiał stosowanych ościeży są dobrze opracowanym i skompletowanym materiałem o dużych walorach informacyjnych. Do tego dochodzi dokumentacja rysunkowa sporządzona przez Autora. Niestety w zamieszczonych rysunkach brak jest skali, co utrudnia znacząco poprawną interpretację i porównanie zestawionych przykładów. Podrozdziały 15,16 dotyczą kolejno omówienia i opracowania typów nisz oraz rodzajów schodów. Podrozdziały 17, 18, 19 dotyczą infrastruktury technicznej, w tym instalacji wodno-kanalizacyjnej i grzewczej. Na szczególną uwagę zasługuje podrozdział 20. tzw. *Moduł*, w którym jak pisze Autor postanowił sprawdzić „możliwość użycia do rozmierzania i wznoszenia budynków w rejonie el-Alamein modułu opartego na starożytnych miarach liniowych.” Nie bardzo rozumiem dobór obiektów do przeprowadzenia tego badania. Autor wytypował trzy budowle po jednej z każdego stanowiska archeologicznego, brak jest jednak kryteriów doboru. Każdy z obiektów charakteryzuje się skrajnie inną funkcją i czasem powstania. Nie jestem przekonana, czy wyciągnięte przez Autora wnioski w oparciu o analizę tak dobranych obiektów upoważniają do ich generalizacji.

Rozdział IV *Posumowanie* dotyczy technik budowlanych rejonu el-Alamein w wyznaczonym przedziale czasowym, jednak bez próby umiejscowienia wyników pracy w szerszym kontekście, a więc na tle technik stosowanych w tym czasie w Egipcie. Przedstawiony materiał bibliograficzny jest liczny i zadawalający pod względem doboru publikacji.

4. Ocena merytoryczna pracy

Praca posiada mankamenty. Oprócz błędów językowych: gramatycznych i stylistycznych oraz braku stosowania poprawnej terminologii za najpoważniejszy mankament uważam konstrukcję pracy, która jest niespójna. Największe zastrzeżenia Recenzentka ma do dwóch pierwszych rozdziałów i ich budowy. To pociąga za sobą kolejne konsekwencje w postaci braku płynności narracji. Najistotniejszy rozdział III ma zbyt rozdrobniony układ, nie mniej jednak porusza nieopracowaną dotychczas tematykę, a Autor opiera się w badaniach analitycznych i porównawczych na dobrze dobranym i

kompletnym zestawieniu wcześniejszych opracowań naukowych w postaci publikacji, dokumentacji terenowej z badań archeologicznych i architektonicznych oraz rozpoznaniu omawianych stanowisk i ich zasobu *in situ*. Daje to podstawy do poprawnie poprowadzonego wywodu naukowego. Niestety brak doświadczenia warsztatowego Doktoranta, mam tu na myśli warsztat badawczy, przyczyniły się do wspomnianych niedociągnięć. Z pewnością przedstawiona do recenzji praca wnosi wiele istotnych informacji i poszerza wiedzę w omawianym zakresie. Autor wskazuje stosowane rozwiązania techniczne, analizuje materiały budowlane, bada zależności pomiędzy rozwiązaniami technicznymi a typami budynków, podejmuje próbę systematyzacji zebranej wiedzy, dołącza bogaty, własny materiał fotograficzny i rysunkowy. Doktorant stara się stawiać pytania, na które szuka odpowiedzi, choć nie wszystkie pytania zdaniem Recenzentki zostały sformułowane poprawnie pod względem merytorycznym. Nie mniej jednak zauważalna jest duża, rzetelna praca włożona w opracowanie dysertacji i szczerze zainteresowanie badanym tematem. Autor wykazał się też pokaźną wiedzą w omawianym zakresie. Finalnie pracę oceniam pozytywnie, **szczególnie wkład w uzupełnienie i rozwój wiedzy** z zakresu rozpoznania antycznych technik budowlanych.

5. Wnioski końcowe

Dysertacja doktorska mgr inż. arch. Szymona Popławskiego pt. „ANTYCZNE TECHNIKI BUDOWLANE Z REJONU EL-ALAMEIN” z pewnością **jest pracą wartościową i stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego**. Autor wykazał ogólną, niezbędną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie naukowej architektura i urbanistyka, a sposób prowadzenia badań i warsztat metodologiczny są wystarczające, by stwierdzić, iż przedłożona do recenzji dysertacja spełnia warunki Ustawy z dnia 20.07.2018 roku- o szkolnictwie wyższym i nauce. Wobec powyższego, wnoszę o dopuszczenie jej do publicznej obrony na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej.

Dr hab. Klaudia Stala, prof. PK